

БЎЛАЖАК ТАСВИРИЙ САНЪАТ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИ МАКТАБ ЎҚУВЧИЛАРИДА БАДИИЙ ТАФАККУР ЭЛЕМЕНТЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШГА ТАЙЁРЛАШ

Б.М.Қурбонова

п.ф.б.ф.д. (PhD)., Фарғона давлат университети

barchinoy1802@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада бўлажак тасвирий санъат ўқитувчиларини мактаб ўқувчиларида бадий тафаккур элементларини шакллантириш ҳақида маълумот беради.

Калит сўзлар: бадий тафаккур, компонент, креатив, элемент, компетенция, интеллектуал қобилият, абстракт.

АННОТАЦИЯ

Данная статья информирует будущих учителей изобразительного искусства о формировании элементов художественного мышления у школьников.

Ключевые слова: художественное мышление, компонент, творческий, элемент, компетентность, интеллектуальная способность, абстракт.

ABSTRACT

This article informs future teachers of fine arts about the formation of elements of artistic thinking in schoolchildren.

Key words: artistic thinking, component, creative, element, competence, intellectual ability, abstract.

КИРИШ

Мактаб ўқувчиларида бадий тафаккур элементларини шакллантириш масалаларини ҳар томонлама чуқур ўрганиш, масаланинг туб моҳиятига етиб боришда ўрганилаётган муаммога оид тушунчаларнинг психологик, педагогик талқинларини ўрганиш ва уларни ижодий ўзлаштириш муҳим аҳамиятга эга.

«Бадий тафаккур ва унинг шаклланишини ўрганишни фалсафа, психология, педагогика фанлари ҳамкорлигида амалга ошириш ушбу жараённинг самарасини таъминлайди»¹. Бунда ўқувчиларнинг ақлий фаолиятини ташкил этиш масаласи катта аҳамиятга эга. Шу сабабли мавжуд адабиётлардан тафаккур, бадий тафаккур, унинг моҳияти, шаклланиш

¹ Структура и особенности художественного мышления студентов. <http://elibrary.ru/item.asp?id=17865470> (мурожаат санаси 20.02.2021)

хусусиятлари ва имкониятларини ўрганиш соҳада амалга ошириладиган тадқиқотларнинг ўзига хос методологик асоси бўлади.

«Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, бўлажак тасвирий санъат ўқитувчиларини тайёрлаш соҳасидаги тажрибалар мактаб ўқувчиларида бадиий тафаккур элементларини шакллантириш ва иқтидорларини рўёбга чиқариш стратегиясини танлашга бевосита таъсир кўрсатади»². Бунинг учун педагогика фанида тўпланган тажрибаларни назарий жиҳатдан таҳлил қилиш алоҳидааҳамиятга эга. Айнан шундай таҳлил бўлажак тасвирий санъат ўқитувчиларининг касбий фаолият стратегиясини онгли танлашига имконият яратади.

«Мактаб ўқувчиларида бадиий тафаккур элементларини шакллантиришга йўналтирилган педагогик жараён нафақат маданият ва санъатдаги эстетик ҳодисаларни бадиий идрок этиш»³, балки уларни атроф-оламда содир бўлаётган воқеликларни адекват англаш, уларга шахсий муносабат билдиришни ўргатади. Ўқувчилар бадиий тафаккур ёрдамида объектлар ўртасидаги муҳим алоқалар ва муносабатларни англайдилар. Бу компетенцияларнинг интеллектуал қобилиятларини ўсишига олиб келади. Шунинг учун ҳам мазкур илмий муаммони ўрганиш назарий аҳамиятга эга.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Фикрлаш қобилияти аста-секин ўқувчининг ривожланиши, унинг билиш фаолиятини ривожлантириш жараёнида шаклланади. Идрок тафаккурнинг ҳиссий асосини ташкил этувчи миянинг воқеликни сезгилар ва инъикослардаакс этишидан бошланади. Ўқувчининг бадиий тафаккури шаклланганлиги ва ривожланганлигини ҳодисалар орасидаги энг оддий алоқаларни акс эттира бошлаган ва уларга мувофиқ равишда тўғри иш тутишларига кўраанглаш мумкин.

Тафаккур атрофдаги олам инсон мияси томонидан атроф-муҳитни акс эттиришнинг энг юқори шакли, дунёни англашнинг фақат одамларга хос бўлган энг мураккаб билиш жараёнидир. Шу сабабли, болаларда тафаккур қилиш компететциясини шаклланиши ва ривожланишини ўрганиш жуда муҳимдир. Бу йўналишда изланишлар олиб боришни тўғри бўлишини таъминлаш учун, биринчи навбатда, атаманинг педагогик талқинигаойдинлик киритиб олиш лозим.

² Эстетика – это не только философия искусства. <http://elibrery.ru/item.asp?id=9244166> (мурожаат санаси 28.09.2021)

³ Структура и особенности художественного мышления студентов. <http://elibrery.ru/item.asp?id=17865470> (мурожаат санаси 20.02.2021).

Педагогика энциклопедиясида «Тафаккур (*арабча* – фикр юритиш, ўйлаш, фикрлаш) 1.Объектив воқеликнинг тасаввур, тушунча ва муҳокамадаги фаол инъикос жараёни, инсоннинг фикрлаш қобилияти; фикрлаш. 2.Ўйлаш, фикр юритиш, муҳокама; ўй. 3. Тафаккур – инсон ақлий фаолиятининг юксак шакли; объектив воқеликнинг онгдаакс этиш жараёни»⁴тарзида тавсифланган.

Дарҳақиқат, тафаккур – инсон ақлий фаолиятининг таркибий қисми, билишнинг оламдаги нарса ва ҳодисаларнинг умумий, муҳим хусусиятларини аниқлайдиган, улар ўртасидаги ички, зарурий алоқалар, яъни қонуний боғланишларни акс эттирадиган ақлий босқичи. Тафаккур мазмуни ва моҳиятига кўра бир қатор хусусиятларга эга: воқеликни умумлаштирган ҳолдаакс эттириш; борликни билвосита ифодалаш; шахс тафаккурини ижодий характерга эга эканлигини намоён қилиш; тафаккурнинг она тили билан узвий алоқадорликда намоён бўлиши кабилар.

Психолог Э.Ғозиевнинг таъкидлашича, «тафаккур атроф-муҳитни, ижтимоий ҳодисаларни, воқеликни билиш воситаси, шунингдек, инсон фаолиятини амалга оширишнинг асосий шарти саналади. У сезги, идрок, тасаввурларга қараганда воқеликни тўла вааниқ акс эттирувчи юксак билиш жараёнидир»⁵.

Тафаккур жараёнида инсонда фикр, мулоҳаза, ғоя, фараз кабилар вужудга келади ва улар шахснинг онгида тушунчалар, ҳукмлар, хулосалар шаклида ифодаланади. Инсон тафаккури орқали воқеликни умумлаштириб, билвоситаакс эттиради, нарса ва ҳодисалар ўртасидаги энг муҳим алоқалар, муносабатлар, хусусиятларни англаб етади. Бинобарин, инсон муайян қонун, қонуният ва қоидаларга асосланган ҳолда ижтимоий воқеа ва ҳодисаларнинг вужудга келиши, ривожланиши ҳамда оқибатини олдиндан кўриш имкониятига эга.

«Тафаккур кўпгина фан соҳаларининг тадқиқот объекти ҳисобланади. Ижтимоий ҳаётда, таълим жараёни ва ишлаб чиқаришда одамлар ўртасидаги алоқа ва муносабатлар ҳам тафаккур ёрдамида намоён бўлади. Жамоада танқидий қараш, ўзини-ўзи танқид, баҳолаш, текшириш, ўзини-ўзи текшириш, назорат қилиш, гуруҳий мулоҳаза юритишдан иборат тафаккур сифатлари вужудга келади»⁶.

«Фалсафа» изоҳли луғатида «тафаккур объектив олам инъикосининг олий шакли, тушунчалар, назариялар ва ҳ.к. ларда нарса ва ҳодисаларнинг муҳим

⁴ Педагогика. Энциклопедия. I жилд. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси Давлат илмий нашриёти, 2015.– Б.193-194.

⁵ Ғозиев Э. Олий мактаб психологияси.–Тошкент: Ўқитувчи, 1997. – Б.28.

⁶ Тимошкина О.А. Развитие творческого мышления обучающихся через предмет «изобразительное искусство»: методическое пособие. <https://nsportal.ru/shkola/izobrazitelnoe-iskusstvo> (мурожаат санаси 28.12.2021)

боғланиш ваалоқаларини акс эттириш, янги назария, ғоя яратиш, бўлажак жараёнларни башорат қилиш кабиларда намоён бўладиган фаол жараёндир. Тафаккур жараёнида нарса ва ҳодисаларнинг ўзаро алоқадорлиги, ривожланиш қонуниятлари, истиқболи ҳақида билимлар, ғоялар, гипотезалар ҳосил бўлади. Тафаккур жараёнининг натижаси ҳамisha бирон-бир фикрдан иборат бўлади»⁷.

«Тафаккур – инсон томонидан воқеликнинг бевосита ҳиссий идрок қилиб бўлмайдиган объектив хусусиятлари, алоқалари ва муносабатлари билан онгли равишда акс эттирилишини билдиради»⁸.

Юқоридаги таърифларни умумлаштирган ҳолда шуни айтиш мумкинки, *тафаккур – объектив воқеа ва ҳодисаларнинг фаол инъикоси бўлиб, у шахсда билимларнинг тизимли кетма-кетликда: тушунча, мулоҳаза, фикр, хулоса, назариялар тарзида ҳосил бўлиши ва ривожланишидир.* Демак, тафаккур инсоннинг шундай ақлий фаолиятики, бу фаолият воқеликни энг аниқ, тўлиқ, чуқур ва умумийлаштириб акс эттиришга, инсоннинг янада оқилонаамалий фаолият билан шуғулланишига имкон беради.

Инсон воқеликни билиш жараёнида нарсаларни бир-бири билан таққослайди, уларнинг ўхшашлиги ва фарқини аниқлайди, анализ ва синтез йўли билан нарса ва ҳодисаларнинг моҳиятини очади, фикран уларнинг хос белгиларини ажратади, бу белгиларни абстракциялаштиради ва умумлаштиради. Натижада одам воқеликдаги нарса ва ҳодисалар тўғрисида тушунча ҳосил қилади.

«Бадий тафаккур эса эстетик тасаввурларни юқори савияси бўлиб, шахснинг бу сифати санъат асарларини онгда тўлиқ ва чуқур акс этиш жараёнида намоён бўлади»⁹. Бадий тафаккур айниқса, у, нодир бадий асар ва миллий бадий қадрият сифатида тан олинган муҳим ижодий ҳодисаларни ўрганиш жараёнида жуда фаоллашади ва юқори даражага эришади. Шунинг учун ҳозирги маданиятнинг жамият ҳаётидаги роли ошиб бораётган вақтда, ёш авлоднинг бадий маданият, хусусан, санъатнинг муҳим компоненти, бадий тафаккурни шакллантиришда санъат соҳасидаги ютуқлардан мумкин қадар кенг фойдаланиш зарур. Айни пайтда эътироф этиш жоизки, республикамиз олий таълим оид муассасаларининг педагогик жамоалари талабаларда бадий идрок этишга оид концепсияларни шакллантириш жараёнларини кузатиш бадий тафаккурни шахс камолотидаги аҳамияти муҳимлигига қарамай, педагоглар бу таълимий ва тарбиявий жараёнга етарли эътибор

⁷Фалсафа изоҳли луғат. – Тошкент: Шарқ, 2004. – Б.383.

⁸Ходжаев Б. Умумтаълим мактаби ўқувчиларида тарихий тафаккурни модернизациялашган дидактик таъминот воситасида ривожлантириш: педагогика фанлари доктори. ...дисс. – Тошкент, 2016. – Б. 314.

⁹Структура и особенности художественного мышления студентов. <http://elibrary.ru/item.asp?id=17865470> (мурожаат санаси 20.02.2021)

қаратаётганликлари, шунингдек зарур методик адабиётлар билан таъминланмаганлик ҳолатлари кузатилмоқда. Натижада янги жамият аъзоларининг умумий маданияти тизимида ҳам муайян бўшлиқлар юзага келишига сабаб бўлмоқда.

Шундай қилиб, *бадший тафаккур – мужассам конструкция сифатида шаклни идрок этиши, баҳолаш-изоҳлаш ёрдамида асарнинг мазмун ва маъносини чуқур ўрганишни талаб қилувчи онгли фаолиятдир.*

Фойдаланилган адабиётлар (REFERENCES)

1. Муслимов Н.А. Касб таълими ўқитувчисини касбий шакллантиришнинг назарий-методик асослари: Пед.фан.докт. ... дисс. – Тошкент, 2007. – Б.211.
2. Маъмуров Б.Б. Бўлажак ўқитувчиларда акмеологик ёндашув асосида таълим жараёнини лойиҳалаш кўникмаларини ривожлантириш. – Тошкент: Фан, 2017. – Б.144.
3. Бедерханова В.П. Становление лично-ориентированной позиции педагога. – Краснодар, 2001. – Б.83.
4. Сулаймонов А.П. Тасвирий санъат таълими сифат ва самарадорлигини оширишнинг дидактик имкониятлари. Монография. – Тошкент: ТАҚИ, 2017. – Б. 37.
5. Qurbonova, V. M. (2022). ME'MORIY OBIDALARNING BADIY, ESTETIK QIYMATIDAN SAMARALI FOYDALANISH. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 106-109.
6. Qurbonova, V. M. (2022). DUNYO MADANIY TARAQQIYOTIDA SHARQ KITOVATCHILIK SAN'ATINING O'ZIGA XOS HAMDA BEQIYOS O'RNINI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 239-242.
7. Бобоева, З. (2022). ИЖТИМОЙ ФАОЛЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ТАСВИРИЙ САНЪАТНИНГ ЎРНИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 51-55.
8. Boboyeva, Z. A., & Mo'Minova, D. B. Q. (2022). TALABALARNING KREATIVLIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 221-233.
9. Yuldashev, I. (2022). URF-ODAT VA MAROSIMLAR MILLIY LIBOSLARNI SHAKLLANTIRUVCHI ASOSIY VOSITA. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 78-83.

10. Yuldashev, I. (2022). BORLIQNI IDROK ETISH VA TASVIRLASHGA DOIR DASTLABKI MA'LUMOTLAR HAMDA ULARNI XARAKTERLI JIHATLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 9-15.
11. Сулайманова, С. Б. К. (2022). BADIY TA'LIMDA TALABALARNI O'QITISHDA SAMARALI DIDAKTIK PRINSIPLARDAN FOYDALANISH USULLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 143-150.
12. Yuldashev, I. (2022). QADIMGI AN'ANALAR DAVOMIYLIGI USUL VA USLUBLARINI TURLI YO'NALISHLARDA TASVIRLASHDA KITOBAT HAMDA MINIATYURA SAN'ATINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 209-216.
13. Sulaymanova, S. B. Q. (2022). BADIY OLIY TA'LIM MUASSASALARDA TASVIRIY SAN'AT FANINI O'QITISHGA BO'LGAN EHTIYOJNING OSHISHI VA UNING BUGUNGI HOLATI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 89-96.
14. Madaminov, N. M., Yunusaliyev, M. T., & Mamurov, A. A. (2022). TASVIRIY SAN'ATDA RANGLAR GARMONIYASI (ЦВЕТОТЕРАПИЯ) ORQALI INSONLARNI DAVOLASHNING O'ZIGA XOSLIGI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(12), 1265-1272.
15. Юнусалиев, М., Мадаминов, Н., & Мамуров, А. (2022). МЕТОДИКА РАБОТЫ НАД РИСОВАНИЕМ НАТЮРМОРТА. *Research Focus*, 1(2), 326-332.
16. Mamirjonovich, M. N., Jumadillayevich, S. R., & Anvarovich, M. A. (2021). The Role Of Historical Monuments In The Development Of Central Asian Architecture. *The American Journal of Engineering and Technology*, 3(02), 1-5.
17. Yunusaliyev, M. T. (2022). DEKORATIV KOMPOZITSIYALARDA KONTRAST VA NYUANS'LARNING AHAMIYATI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 5-8.
18. Yunusaliyev, M. T. (2022). RANGTASVIRDA KONTRAST VA NYUANS'LARNING AHAMIYATI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 174-182.
19. Ахмедова, Н. Э. (2022). БУГУНГИ ЁШ АВЛОДНИ АХЛОҚИЙ, КОГНИТИВ ВА ЭСТЕТИК ТАРБИЯСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА КИТОБОТ САНЪАТИНИНГ ЎРНИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 204-208.

20. Ахмедова, Н. Э. (2022). МУЎЖАЗ САНЪАТНИНГ БЕТАКРОР НАФОСАТ ОЛАМИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 125-130.
21. Ахмедова, Н. Э. (2022). МАРКАЗИЙ ОСИЁДА ТЕМУР ВА ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИ МЕЪМОРИЙ БЕЗАК ТУРЛАРИНИ ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ НАТИЖАСИДА ЁШЛАРНИ АҚЛИЙ ВА МАЪНАВИЙ ТАРБИЯЛАШ САЛОХИЁТИГА ТАЪСИР ҚИЛИШ ОМИЛИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 41-45.
22. Zulfiya, B., Rakhmonali, S., Murodjon, K., & Makhpuzakhon, A. (2021). Drawing Tools And Design Elements In Geometric Drawing. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 12(10).
23. Zulfiya, B., Rakhmonali, S., & Murodjon, K. (2021). A BRIEF HISTORY OF THE DEVELOPMENT AND TEACHING OF DRAWING SCIENCE IN UZBEKISTAN.